

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

112

SELÇUK

Dergisi

SAYI : 4

OCAK - 1989

1. Sadreddin Konevî
Özel Sayısı

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

SADREDDİN KONEVÎ İLE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN'İN MÜNASEBETLERİ HAKKINDA

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddin on üçüncü asır Anadolu'sundaki iki önemli şahsiyet olarak dikkati çekmektedir. Her ikisi de şöhretlerini Konya'da elde ettikleri gibi, en verimli çalışma ve eserlerini de bu şehirde vücûda getirmişlerdir. Yaşları hemen hemen aynı olup, doğum ve ölüm târihleri birbirine oldukça yakındır. Tam adı Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali olan Sadreddin Konevî Mevlânâ ile aynı yıllarda (605/1207) doğmuş ve ondan sekiz ay kadar sonra (673/1274) senesinde vefat etmiştir (1).

Anadolu Selçukluları devrindeki büyük ilim ve fikir adamları, bilhassa mutasavvıflar sayılırken Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Evhadü'd-din Kirmânî (697/1297), İrâkî (688/1289) yanında, ilgili eserlerde bilhassa Sadreddin ve Mevlânâ'ya da yer verilir (2). Sadreddin Konevî'den "Ulûm-i şer'iyye ve ulûm-i tasavvuf meyânını câmi, mecmau'l-bahreyn..." diye bahsedilir (3).

Biz burada, aynı zaman diliminde ve aynı şehirde yaşamış olan Sadreddin ile Mevlânâ'nın karşılıklı münâsebetleri üzerinde durmak istiyoruz. Geniş çaplı bir mukayese, her iki şahsiyetin de eserlerinin tahlili ve çeşitli fikirlerinin karşılaştırılması ile ancak yapılabilir. Görebildiğimiz kadarı ile, Mevlânâ'nın kendi eserlerinde Sadreddin'le doğrudan ilgili beyanlara pek rastlanmamaktadır. Sadreddin Konevî'nin eserlerine bizzat baş vurmak için şu sırada imkân ve zamânımızın olmadığı da itiraf etmeliyiz (4).

(1) Bkz. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Osman Turan neşri, 110, Ankara 1944; Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyye*, VIII, 45, Kahire 1383/1964; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 120, II, 1956 vb.; Taşköprüzâde, *Mevzûatü'l-Ulûm*, I, 572, İstanbul 1313; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 254; İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, 494, Konya 1964; Nihat Keklik, *Sadreddin Konevî Felsefesinde Allah Kâinat ve İnsan*, s. XV - XVII, İstanbul 1957.

(2) *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 91; aynı eser, M. N. Gençosman terc. s. 174-175, Ankara 1943; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 245-246, İstanbul 1980.

(3) Taşköprüzâde, *age.*, I, 572.

(4) Konevî'nin eserleri için bkz. Bağdadlı İsmail Paşa, *Esmâü'l-Müellifin*, II,

Kaba çizgilerle ifade edersek Sadreddin Konevi, İbn Arabî'nin eğitimi altında yetişmiş, Anadolu'da onun fikirlerini yayan ve temsil eden en önemli şahsiyet olarak dikkati çekmiştir. Kendisi şer'i ve tasavvufi ilimlere vâkıf olup, bilhassa Hâdis öğretimi ile tanınmıştır. Varlıklı idi, Selçuklu başkenti Konya'da önemli bir ictimâî mevkîe sâhipti. İlim ve fikir çevreleriyle olduğu kadar, idâreci zümrelerle de münâsebetleri gelişmişti. Saltanat kavgaları sırasında Anadolu Selçuklu beyleri arasında bir nevi elçilik veya arabuluculuk görevi yüklendiğine dâir ifâdelere rastlanmaktadır (5).

Bütün bunlarla birlikte, Sadreddin Konevi'nin hayatının maddî çizgileri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mevlevî kaynaklarında bazı mâlûbâta rastlanmaktadır (6). Biz de daha ziyâde bu kaynaklara dayanarak Sadreddin - Mevlânâ münâsebetlerini incelemeye çalışacağız.

SOĞUKLUK GÜNLERİ

On üçüncü asır Konya'sındaki bu iki mühim simânın araları acabâ nasıldı? Başlangıçta Sadreddin ile Mevlânâ'nın arası iyi değildir, kendisi Mevlânâ'yı beğenmemekte, hattâ inkâr etmektedir. Eflâkî (761/1360)'ye göre bir rüyâsı bu kanaatini değiştirecektir. Sadreddin, bir kaç defa rüyâsında kendisini Mevlânâ'nın ayağını ovarken görür. Bu durum hayretini mücib olursa da Mevlânâ, yine rüyâda: "Canın sıkılmasın, bu işler böyledir, bâzan siz bizim ayağımızı bâzan da biz sizin ayağınızı ovarız. Bizim aramızda birlik vardır, yabancılık yoktur." deyip kaybolur. Bu hâdiseden sonra araları düzelir, karşılıklı sevgileri artarak devam eder (7).

Görünüşe bakılırsa, muhâlefet günlerine âit olmak üzere Eflâkî şu hâdiselere yer verir:

Bir gün Mevlânâ arkadaşları ile birlikte Şeyh Sadreddin zâvi-

130; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 254; Brockelman, *GAL*, I, 585 (449); S, I, 807; Nihat Keklik, *age.*, XIX vd.; Ö. R. Kehhâle, *Mu'cem'ül-Müellifin*, IX, 43, Dimaşk, 1379/1960.

- (5) İbn Bibî, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, çev. M. N. Gencosman, 253, Ankara, 1941.
- (6) Osman Ergin, *Sadreddin Konevi ve Eserleri*, *Şarkiyat Mecmuası*, II, 64, İstanbul 1957.
- (7) Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin*, Tahsin Yazıcı neşri, II, 305-306, Ankara 1976; aynı eser, çev. Tahsin Yazıcı (*Ariflerin Menâkıbeleri*), I, 296-297, İstanbul 1964; B. Fûruzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. F. N. Uzluk, 159-160, İstanbul 1986.

yesine ziyârete giderler. Zâviyeye yaklaştıkları zaman kapıdan çıkan bir hizmetçi: "Şeyh zâviyede yoktur" der. Böyle bir karşılama tavrına kızan Mevlânâ söylenmekten kendini alamaz:

"—Sus be adam! Bir şey sorulmadan cevap verme. Şeyhin sana bu kadar şeyi de mi öğretmedi?" der (8).

Uzaklardan gelen zengin bir tâcirin bâzı soruları vardır. Konya'da şehrin şeyh ve bilginleri ile görüşmek ister. "Şeyhül İslâm, zamanın biricik muhaddisi, din ve yakın ilimlerini bilen birisidir" diyerek Sadreddin'i tavsiye ederler. Kıymetli hediyelerle ziyâretine gince onu debdebeli bir hayat içinde görür. Bir çok hizmetçiler, köleler, hâcipler, kapıcılar ve harem ağaları bulunmaktadır. Bu durumu gören tâcir hayal kırıklığına uğrar ve suâlîne de cevap alamaz. Bunun üzerine Mevlânâ'ya gider, onu daha mütevâzı şartlar içinde bulur ve tatminkâr cevap alarak maksadı hâsıl olur (9).

Buradaki kaynağımızın Mevlânâ'yı övme sadedinde bu bilgileri vermesi tabiidir. Ne var ki Konya Tarihi'nden öğrendiğimize göre Sadreddin Konevi'nin gerçekten hayli emlak ve gayr-i menkule sâhip varlıklı birisi olduğu anlaşılıyor (10). Prof. Uzluk da Mevlânâ ile Sadreddin'i şu satırlar ile karşılaştırır: "Birincisi ömrünü medrese de geçirmiştir, ikincisi kendi evini ilim tedris edilecek bir yurt yapmış, daha ziyâde hadis ilmindeki kudreti ile Muhyiddin Arabî'nin felsefesini yaymaya çalışmıştır. Talebesi arasında mühim simâlar bulunmuş, ihtişam ve debdebe ile emir gibi yaşamış, fakat adına tarikat bırakmamış, oğlu ve torunu tanınmamıştır" (11).

Başlangıçta soğuk olan Sadreddin-Mevlânâ münâsabetlerinin yavaş yavaş düzeldiği görülüyor. Fakat Mevlânâ arada bir mesâfe bırakmaya dikkat gösterir. İşte bir örnek: Sultan Rükneddin'in mukellef bir dâveti vardır. Konya'nın ileri gelen büyükleri çağrılmıştır.

(8) Eflâkî, metin, I, 219; terc. I, 211; Fûruzanfer, age., 161.

(9) Eflâkî, metin, I, 95-98, terc. I, 92-95. Benzer konuda Sadreddin lehinde bir rivâyet de vardır. Bu gün Konya'da bir semte ismini vermiş olan Hoca Cihan, Mevlânâ ve Sadreddin'in dostlarından olup, zengin ve itibarlı birisidir. Sadreddin Konevi, onun sar'alı bir kızını tedâvî eder, o da kendisine konağını bağışlar, Bkz. Konya Tarihi, 697-699.

(10) Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Tarihi, ilgili yerler.

(11) Osman Ergin ag. makale, Şarkıyat Mecmuası, II, 63. Şu ifâdeler de aynı şahsa âittir: "Sadreddin çok zengindi. Evi âdetâ bir konaktı. Hizmetçileri, aşçıları, uşakları vardı. Evinde nefis yemekler pişer, Konya'nın ileri gelenleri ziyâretine gelirdi." Aksaraylı Kerimüddin, Selçuklu Devletleri Tarihi, (Müsâmeretü'l-Ahbar tercümesi) çev. M.N. Gencosman, Ankara 1943, s. 211'de F.N. Uzluk'a ait not.

Dâvetliler birer ikişer gelmektedir. Nihâyet Mevlânâ içeri girer. Taht'a yakın bir yere, sedire gelmesi için ısrar edilirse de gelmez. Ortadaki havuzun kenarına ilişir. Sadreddin durumu kurtarmak için bir iltifatta bulunmak ister. "Her şey sudan hayat bulur" (12) der. Mevlânâ ise bu iltifâta itibar etmez: "Hayır, belki Tanrı'dan hayat bulur" der (13).

Mevlânâ'nın bu mesâfeli tavrına bir örnek de şudur: Bir gün Sadreddin: "Bu gece Mevlânâ'yı o kadar Tanrı'ya yakın gördüm ki, onunla arasına bir kıl bile sığmıyordu" der. Bu sözü Mevlânâ'ya anlattıkları vakit: "O halde o oraya nasıl sığıdı? Çünkü ortağı olmayan Tanrı'nın birlik âlemine hiçbir şerik ve benzer sığmaz. Hz. Peygamber: 'Benim Allah ile öyle anlarım olur ki o zamanda, o yakınlıkta hiçbir mukarreb melek ve nebiyy-i mürsel benimle boy ölçüşemez' (14) buyurdu" der (15).

Bir küçük târiz de şu meşhur hâdisede görülür: Bir mecliste "Baş köşe neresidir?" tartışması yapılmaktadır. Herkes fikrini söyler. Sadreddin: "Sûfiler mezhebinde sadr (baş köşe) dergâhlardaki ayakabı çıkarılan yerdir" der. Mevlânâ'ya göre ise "Baş köşe yârin bulunduğu yerdir" (16).

İLERLEYEN DOSTLUK

Başlangıçta Mevlânâ'ya ve semâa muhâlif bulunan Sadreddin'in nihâyet onunla dost olduğu, bir çok önemli dâvet ve toplantılarda birlikte bulundukları görülüyor (17). Birbirlerine olan dostluk ve güvenleri artmaktadır. Bir gün Sadreddin, Mevlânâ ve bir grup ileri gelen zevat Meram bağlarında gezintiye çıkarlar. Mevlânâ kalıp bir

(12) و جعلنا من الماء كل شيء حي "Bütün canlıları sudan meydana getirdik"

(En'am 21/30) âyetine telmih var.

(13) Bkz. Feridun b. Spehsâlâr, Tercüme-i Spehsâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr, çev. Midhat Bahârî, 120, İstanbul 1331; aynı eser, çev. Tahsin Yazıcı (Mevlânâ ve Etrâfındakiler), s. 89, İstanbul 1977.

(14) لي مع الله وقت hadîsi için bkz. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 244; Ali

Yardım, Mesnevî Hadisleri, 58 (Basılmamış doktora tezi), İzmir 1984; Kuşeyri, Risâle, 70 (Telvin-Temkin bahsi), Kahire 1376/1966.

(15) Eflâkî, metin, II, 609-610, Ankara 1980, terc. II, 30, İstanbul 1966.

(16) Eflâkî, metin, I, 120, terc. I, 115.

(17) Bkz. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, 555 (76 numaralı not), İstanbul 1971.

değirmene gider. Geri dönmeyince aramaya koyulurlar. Nihâyet onu değirmen taşı karşısında semâ ederken bulurlar. Mevlânâ dönmekte olan değirmen taşını kasederek : "Tanrı hakkı için Sübbüh Kud-dûs diyor" der. Sadreddin tasdik eder : "Ben ve Kadı Sırâceddin o anda hissedilir bir şekilde değirmen taşında Sübbüh Kud-dûs sesinin kulağımıza geldiğini duyduk." (18)

Artık ziyâretler daha bir dostluk havası içindedir. Sadreddin'le Mevlânâ arasında cereyan eden karşılıklı ikram, incelik ve tevâzu sahneleriyle dolu bir hâdise şöyledir : Sadreddin cuma namazlarından sonra bir meclis tertib eder : âlimler, dervişler, meraklılar dinlemeye gelirdi. Fikri tartışmalar olur, Sadreddin de sonuca bağlardı. Bir gün bu meclise Mevlânâ da geldi. Sadreddin yerinden kalkıp sec-câdesini ona ikram etti. Mevlânâ râzı olmadı. Hiç olmazsa birlikte oturalım, diye ısrar ettiyse de kabul ettiremedi. Bunun üzerine : "Şol seccâde ki sen oturmağa yaramaya, bize dahî yaramaz" diyerek sec-câdeyi topladı ve bir kenara attı (19).

Kalabalıklardan uzak ve daha mahremiyetli durumlarda Mevlânâ bu tevâzu tavrında ısrar etmiyecektir. Samimi bir Mevlânâ muhibbi olan Eflâki aynen şöyle yazar : "Bir gün Mevlânâ şeyhler şeyhi (...), muhaddislerin sultanı Şeyh Sadreddin'i görmeye gitmişti. Sadreddin Mevlânâ'yı tam bir ağırlama ile karşılayıp kendi seccâdesine oturttu. Kendisi de onun karşısında iki dizi üzerine edeple oturup murâkabeye durdular ve nurla dolu huzur deryâsına daldılar (...). Sadreddin'in bir dervîşi vardı. Mevlânâ'ya "Fakirlik nedir?" diye sordu. Mevlânâ cevap vermedi. Sual üç defa tekrarlandı. Sadreddin çok üzüldü. Mevlânâ gidince dervîşine : "Terbiyesizlik ettin, Mevlânâ'nın cevâbı hareketinde idi, tam dervîş velilerin huzurunda susar..." dedi (20).

Sadreddin'in Mevlânâ'ya hürmet ve inancı artarak devam etmekle berâber, kendi ihtisası olan H a d i s sâhasındaki bir hâdise ilgi çekicidir :

Bir gün Şeyh Sadreddin hadis dersi ile meşguldü. Mecliste ileri gelen kimseler vardı. Mevlânâ da geldi. Sadreddin o günkü dersi Mevlânâ'nın vermesi için ricâda bulundu. Hz. Mevlânâ her bir hadisi açıklarken, başka hadisler ve vürûd sebeplerini de dikkate alıp

(18) Eflâki, metin, I, 370-371, terc. I, 361.

(19) Eflâki, metin, I, 318, terc. 309; Câmî Nefahâtü'l-Üns, çev. Lâmilî Çelebi, 633, İstanbul 1289; Ali Şîr Nevâî, Nesâyimü'l-Muhabbe, hazırlayan, Kemal Eraslan, 363, İstanbul 1979; Fîruzanfer, age., 160.

(20) Eflâki, metin, 278-279, terc. I, 269-270.

o kadar işitilmedik mânâlar çıkarıp derinlere daldı ki, herkes hayran oldu. Sadreddin de hayret ve gıptasını gizleyemedi, hattâ bazı tereddütlere kapıldı. Nihâyet rüyasında Hz. Peygamber'in teyidiyle ve lehinde beyânıyla Mevlânâ'nın açıklamaları hakkındaki tereddütleri tamâmen zâil oldu (21).

Sadreddin ile Mevlânâ aynı saflarda veya biri imam öteki cemaat olarak birlikte namazlar kılmışlardır. Aralarındaki münâsebetlere ışık tutması bakımından burada iki rivâyete yer vereceğiz: Bir gün bir mecliste bulunuyorlardı. Akşam namazı vakti gelmişti. Necmüddin Dâye (Râzi) imam oldu. Her iki rekâta da Kâfirûn sûresini okudu. Mevlânâ, Sadreddin'e latife yollu: "Zâhir budur ki birini sizin için, birini bizim için okudu." dedi (22). Bu rivâyetin Sadreddin ile Mevlânâ arasında meşrep farklılığı olduğunu söyleyenleri haklı çıkaracak bir mâhiyet arzettiğini belirtmeliyiz.

İkinci rivâyetimiz Sadreddin'in imamlığı ve Mevlânâ'nın onu nasıl bir gözle gördüğüne dâir: Gene ileri gelenlerin bulunduğu bir topluluk var. Akşam namazı kılınacak. Herkes Mevlânâ'nın imam olmasını ister. O ise: "Biz abdallardanız, nerede olsa oturup kalkarız. İmamlık sâbit-kademler ve tasavvuf ehli insanlara yaraşır" der ve namazı kıldırması için Sadreddin'e ricâda bulunur, kendisi de ona uyar. Namaz bitince iltifâtını esirgemez: "Kim ki takvâ-sâhibi bir imamın arkasında nambaz kılarsa, sanki Peygamber'in arkasında namaz kılmış gibi olur" (23) der (24).

Rivâyetlerden anlaşılan o ki, Sadreddin Mevlânâ'ya karşı samîmî bir şekilde dostluk gösteriyor ve yakınlık duyuyordu: Bir gün

(21) Eflâkî, metin, I, 392-393, terc. I, 381-382; A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâled-din, 236, İstanbul 1959. Rüyasında Hz. Peygamber'i gördü, gitti elini öptü. O da: "O hadisin mânâsı ve benim maksadım Mevlânâ'nın izâhı gibidir. Ona ilâve edilmiş değildir" dedi. Sadreddin sevinçle uyandı. Ertesi gün Mevlânâ dergâhının kapısından girince Mevlânâ kendisine: "Doğrusu seni şahid ve müjdeci olarak gönderdik" (Ahzâb 33/45 ve Feth 48/8) âyetini okudu. Eflâkî, aynı yer.

(22) Câmî, Nefahat terc. 491; Fûruzanfer, age., 169; F. N. Uzluk aynı yerde not olarak Kâfirun sûresinin meâlîni verdikten sonra şunları yazar: "Demek ki Mevlânâ'nın Sadreddin'e söylemek istediği şu: Sizin inancınız size, benim inanışlarım da bana. Çok mânâlıdır."

(23) Bu sözlerin, bir kelime farklılıkla, hadis olarak rivâyeti şöyledir:

من صلى خلف عالم تقي فكأننا صلى خلف نبي Bkz. Keşfü'l-Hafâ, II, 355;

Zeylâî, Nasbu'r-Râye li-Ahâdisi'l-Hidâye, II, 26, Hindistan 1393/1973.

(24) Eflâkî, metin, I, 548, terc. I, 531; Nefahat terc. 518; Fûruzanfer, age., 160; Gölpınarlı, age., 235.

Muinüddin Pervâne'nin evinde büyük bir semâ toplantısı vardı. Zamanın ileri gelenleri de orada idi. Mevlânâ'ya karşı Sadreddin şu rubâiyi okudu: "Sensiz gökten inen âyetleri kim haber verebilir? Ey sırları keşfeden söyle! Hakikat âlemindeki nükteleri kim çözebilir?" Sonra samimi bir şekilde Mevlânâ'ya saygılı hareketlerde bulundu (25).

Sadreddin'in samimiyetini şuradan anlıyoruz ki saygı ve takdirlerini sâdece huzûrunda değil, gıyâbında da ortaya koymaktan ve ifade etmekten geri kalmazdı: Bir gün **Mecdüddin Cendî** şöyle der: "Ben bugün mecliste Mevlânâ ne söylerse kabul etmeyeceğim, o cevapsız kalıncaya kadar elimden geleni yapacağım." Sadreddin ise bunun doğru olmadığını ihtar ederek, tarikat büyüklerini imtihan etmenin hatâlı olduğunu söyler, fakat dinletemez. Biraz sonra Mevlânâ gelip kapıdan girer girmez "**Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah**" der. Orada kimsenin itiraz edemeyeceği bu söz karşısında mahcup duruma düşen Mecdüddin özür diler (26). Ayrıca Sadreddin'in Mevlânâ'yı çekiştirmek isteyenlere, karşı koyduğu da görülmür (27).

Gıyâbında ise daha bir saygı doludur. Sadreddin'den Mevlânâ'nın mânevi halleri sorulduğu vakit verdiği cevap, onun üçüncü hicri asrın iki meşhur mutasavvıfından bile üstün olduğu şeklindedir. Der ki: "Eğer Bâyezid el-Bistâmî (261/874) ve Cüneyd el-Bağdâdî (297/909) bu devirde yaşasalardı, bu Tanrı erinin atının eğer örtüsünü (bellemesini) omuzlarında taşırlardı ve bu hizmeti canlarına minnet sayarlardı. **Muhammed** dininin fakirlik sofrası da odur, biz tufeyli gibi ondan istifade ediyoruz." (28)

Mevlânâ da bu dostluğa karşılık vermiş ve Sadreddin'e fazlasıyla ilgi göstermiş olmalı ki, Mevlânâ'nın en yakınlarından biri olan **Çelebi Hüsameddin** bir gün şöyle sormaktan kendini alamaz: "Siz muhaddis Şeyh Sadreddin'e çok inâyet ve riâyette bulunuyorsunuz. Acabâ şeyh muhaklık mı, yoksa mukallit midir?" Sual sâhibini tatmin için midir, yoksa aralarında varlığından söz edilen meşrep farkının bir tezâhürü müdür, bilinmez; Mevlânâ'nın cevabı ilgi çekicidir: "Şeyh vallahi mukallittir, sizin tahkikinize nisbetle mukallittir" der (29).

(25) Eflâkî, metin, II, 601, terc. 22.

(26) Eflâkî, metin, I, 421, terc. I, 408.

(27) Eflâkî, metin, I, 216, terc. 208.

(28) Eflâkî, metin, I, 360, terc. I, 350-351; Câmî, Nefahat terc. 520; Gölpınarlı, age., 235.

(29) Eflâkî, metin, I, 471, terc. I, 457.

Ömrünün son senelerinde Mevlânâ'nın da Sadreddin'e karşı samimi bir muhabbet hissiyle dolu olduğu anlaşılıyor. O ağır hastadır, artık vefâtı yaklaşmıştır. Ziyâretçiler gelip gitmektedir. Dudaklarının kuruluğu gitsin diye şerbet sunmak isterler, fakat kabul ettiremezler, kimsenin elinden almaz. Nihâyet Sadreddin verince reddetmez ve bir kaç yudum içer. Duygulanan Sadreddin üzüntüsünü şöyle dile getirir: "Yazık yazık, Hüdâvendigâr'ın mübârek vücudundan mahrum kaldığımız vakit hâlimiz nice olur?" demekten kendini alamaz (30).

Belki aynı gün ayrılacağı sırada veya son bir hasta ziyâretinde Sadreddin Mevlânâ'ya sağlık temennisinde bulundu ve Allah'tan şifâlar diledi. Mevlânâ'nın mukabelesi ise şöyle oldu: "Bundan sonra Tanrı sizlere şifâlar versin, âşıkla mâşuk arasında bir kıl gömlekten başka bir şey kalmadı. Bunu da soyup çıkarmalarını ve nûrun nûra kavuşmasını istemiyor musunuz?" Sadreddin yanındakilerle birlikte göz yaşları dökerek ayrıldı (31).

SADREDDİN MEVLÂNÂ'NIN NAMAZINI KILDIRIYOR

Ölüm ânına yakın sâhip olunan duygu ve düşüncelerin samimiyetinden şüphe edilmez. Mevlânâ'nın cenâze namazını kıldırarak üzere Sadreddin Konevi'yi seçmesi ona olan sevgi ve âlâkasının en önemli delillerinden biri olsa gerektir. Bu durum ayrıca "o zaman Konya'da bulunan yüksek şahsiyetler arasında onun mevkiini gösterir" (32). Bu konudaki rivâyetleri şöyle toparlayabiliriz:

Çelebi Hüsameddin, vefâtına yakın Mevlânâ'ya namazını kimin kıldırmasını istediğini sorar. O da: "Şeyh Sadreddin hepsinden evlâdır", der. Zamânın ileri gelen âlim ve kadılarının onun namazını kıldırarak istedikleri bilinirse de, Mevlânâ'nın vasiyeti ile bu özel lûtf Sadreddin'e nasib olur. Nihâyet vakit saat gelir. Sadreddin Mevlânâ'nın cenâze namazını kıldırarak için ilerlediği vakit birden kırarak kendinden geçer. Daha sonra toparlanarak namazı kıldırır ve ağlar. Rivâyete göre o sıradaki hayret ve sarsıntısının sebebi, namazı kıldırarak için ilerlediği vakit, önünde sıra sıra dizilmiş melekleri ve mücessem olarak Hz. Peygamber'i görmüş olmasıdır (33).

(30) Eflâkî, metin, II, 594, terc. II, 15.

(31) Eflâkî, metin, II, 581, terc. II, 4; Nefahat terc. 519; Fûruzanfer, age., 150.

(32) Osman Ergin, ag makale, Şarkıyat Mecmuası, II, 63.

(33) Bkz. Eflâkî, metin, II, 593 ve I 353, terc. II, 14 ve I, 344; Nefahat, terc. 510 ve 633; Ali Sir Nevâî, age., s. 363; Fûruzanfer, age., 160.

Spehsâlâr ise bu manzara karşısında Sadreddin'in iyice kendini kaybettiğini, bunun üzerine imâmete Kâdî Sirâceddin'in geçerek Mevlânâ'nın namazını onun kıldırıldığını kaydeder (34).

MEVLÂNÂ'DAN SONRAKİ GÜNLER

Mevlânâ'nın vefâtından sonra bir süre daha yaşamış olan Sadreddin, onun irtihâline hayli üzülmüş görünüyor. Bir ziyâfette mahfil emiri Kemâleddin, Sadreddin'e hitâben: "Âlemde İslâm dininin şeyhi..." diye seslenince, Mevlânâ'yı kasdederek şöyle demekten kendini alamaz: "Dünyâda İslâm'ın şeyhi bir kişiydi, o da gitti. Böylece onun ölümünden sonra cemiyetimizin bağı çözüldü. Mânâ gerdanlığının ortasında ki inci kayboldu. Artık bundan sonra işlerin ve cemiyetin düzeni bozulacaktır" (35).

Bilindiği gibi Mevlânâ'nın temâyüz ettiği hususlardan birisi hemen her vesile ile *semâ*' etmesidir. Her devirde olduğu gibi o zamanlarda da *semâ* karşı olanlar vardı. Mevlânâ'nın sağlığında bu konuda resmi bir yasaklama getiremeyen bazı fakihler, vefâtından sonra ortamı kendileri için daha müsâit hissetmiş olmalılar ki, vezir Pervâne'ye baş vururlar. *Semâ*'nın haram olduğunu, yasaklanması gerektiğini söyleyip ısrar ederler. Bunun üzerine Pervâne Sadreddin'in fikrini almak ister. Bu konuda Sadreddin'in cevâbı şöyledir: "Bana inanırsanız, Mevlânâ'ya saygınız varsa bu işe müdâhele etmeyin (...) velilerden yüz çevirmek uğursuzluk getirir. Velilerin bu türlü bid'atleri peygamberlerin sünnetleri mesâbesindedir. Allah'ın işâreti olmadan onlardan bir şey sâdir olmaz." Pervâne bu sözlere uyar, istek sâhipleri de dağılır (36).

Sâdece câiz görmekle kalmayıp, Mevlânâ'nın çağdaşı başka bazı mutasavvıflar gibi, Sadreddin Konevi'nin de *semâ*' ettiği bilinmektedir. Hattâ *bizzat* kendi zâviyesinde *semâ* toplantıları yapılmıştır (37).

Sadreddin Konevi aynen Mevlânâ gibi, o günün bazı halk âdet ve geleneklerine karşı müsâmahalı görünüyor. Ölen bir delikanlının anne ve babası, o devrin âdeti icâbı cenâzenin önünde gûyende'lerin bulunmasını ve gazeller okumalarını ister. Ahî Ahmed diye birisi: "Bu, şeriatte bid'attır, câiz değildir." diyerek engel olur. Mev-

(34) Feridun b. Spehsâlâr, age., Midhat Bahârî terc. 156, T. Yazıcı terc. 114-115.

(35) Eflâkî, metin, II, 594, terc. II, 15.

(36) Eflâkî, metin, II, 578, terc. II, 1-2.

(37) Bkz. Nefahat terc. 487; Eflâkî, metin, I, 151, terc. I, 144.

lânâ'nın oğlu Sultan Veled araya girer, kendisi de güyendelerin bulunmasını istemektedir. İhtilâfın halli için Sadreddin'e baş vurulur. O da Bahâeddin Veled'i haklı bulur ve şöyle der: "Bu tıpkı şuna benzer: Bir halife bir âriften Cüneyd mi yoksa Bâyezîd mi büyüktür? diye sorar. Arif: Bu ikisinden daha büyük bir adam lâzımdır ki bu iki velî arasındaki büyüklüğü ve fazileti tayin edebilsin. Velîlerin güzel bid'atları peygamberlerin sünnetleri gibidir, bunları kaldırmak doğru değildir" der (38).

Netice itibarıyla, aynı târihlerde ve aynı şehirde yaşamış olan Sadreddin ile Mevlânâ Celâleddîn arasında yakın bir dostluk olduğu ortaya çıkıyor (39).

BİR İSTİTRAD

Burada Sadreddin Konevî ile Mevlânâ'nın görüş ve fikirlerinin mukayesesine giremeyeceğimizi başta belirtmiştik. Ancak bir istitrad yapmadan geçemeyeceğiz. Şöyleki: Rahmetli olmuş iki değerli araştırmamızın Gölpınarlı ve Ahmet Ateş'in yazdıklarına bakılırsa, Sadreddin'in mensub olduğu düşünce sistemi ile Mevlânâ'nın düşünce sistemi neredeyse zıt kutuplar şeklinde takdim ediliyor. Gölpınarlı'ya göre: "Pâdişahça yaşayan Sadreddin ile yoksulca yaşayan ve tam bir halk adamı gibi olan Mevlânâ'nın arası her şeyden önce inanış bakımından açıktı. Sadreddin İbn Arabî mümessili idi, onun yolu ise bilgi ve tevil yolu, Mevlânâ'nın ki, aşk ve cezbe yolu idi." (40)

Ahmet Ateş'e göre ise: Anadolu'da İbn Arabî'nin fikirlerine ancak Mevlânâ'nın fikirleri karşı koyabilirdi. Fakat Mesnevî'nin iki büyük şârihi, İsmail Anakaravî (1041/1631) ile Sarı Abdullah Efendi (1071/1661) bütün Mesnevî'yi ilk harfinden başlayarak sonuna kadar, arada bir irtibat olup olmadığına bakmadan, İbn Arabî'nin varlık birliği nazariyesine göre şerh ettiler. Bu sûretle Mevlânâ'nın fikirleri tamâmiyle bozulmuş ve ortadan kaldırılmış olduğu gibi, Türkiye'de hâkim yegâne tasavvuf telâkkisi İbn Arabî'nin telâkkisi oldu (41).

(38) Eflâki, metin, II, 823-824, terc. II, 232-233; Aydın Taneri, Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, 59-60, Konya 1977. Buna mukabil Sadreddin Konevî'ye atfedilen bir Vasiyetnâme'de, kendi cenâze töreninde cenâze okuyucularının bulunmasını istemediği dikkati çeker. Bkz. O. Ergin, ag makale, s. 81, 82; Konya Tarihi, 497.

(39) Nihat Keklik, age., s. IX.

(40) Bkz. A. Gölpınarlı, age., 232-233.

(41) Bkz. Ahmet Ateş, Muhyiddin Arabî mad. İA, VII, 554.

İbn Arabî ve Sadreddin Konevi'nin temsil ettiği düşünce ile Mevlânâ'nın fikirleri arasında bu derece farklılık veya muhâlefet olduğu görüşüne katılmak, kanaatimizce mümkün değildir. Aralarında yabancılık değil, birlik olduğuna dâir, Eflâkî'nin rivâyetine evvelce işâret etmiştik (42). Mevlânâ gibi Konevi de *mutasavvıf* bir düşünür olduğu için, onun düşünce kaynağını da her şeyden önce islâmî inançların teşkil etmesi tabii bir vâkıdır. Yine bir *mutasavvıf* olarak Sadreddin insan aklının bağımlı (mukayyed) olduğuna, hakikatleri kavramak için mükâşefe ve müşâhede'ye ihtiyaç bulunduğuna inanır. Bu yüzden de filozofların rasyonalizmine zıt bir tavır takınır (43). Bu durum Mevlânâ için de aynıyla vâkidir (44).

Aslında bu berâberlik tasavvuf düşüncesinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Hemen bütün *mutasavvıflar* hâdiselere tevhidçi bir gözle bakmışlar, her biri kendi üslûp ve imkânları ile, bir olan Hakikat'in izah ve tafsili ile meşgul olmuşlardır. XIII' yüzyıldan itibaren Anadolu'da İbn Arabî ağırlıklı düşüncenin hâkim olduğu doğrudur. Lâkin bunda en büyük âmil, meselâ Köprülü'ye göre İbn Arabî değil, "...onun karanlık ve müphem nazariyelerini şâirâne bir vecd ile canlandıran ve bu sûretle çok mahdut bir zümre arasından çıkarıp daha geniş bir kitleye yayan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir." (45)

Konevi ve İbn Arabî ile Mevlânâ arasında aykırılık bir yana, tam bir berâberlik bulmak bile mümkündür. Son neşredilen kıymetli bir *Fusus* şerhinin takdim yazısında aynen şu satırlara yer verilir: "İslâm tasavvufunun bu iki büyük eseri (*Fusûs'u'l-Hikem* ve *Mesnevi*), biri mensur Arapça, diğeri manzum Farsça, aynı mânâ ve hakikatleri dile getirmektedir (...) *Fusus*'un mücmel cümlelerindeki fikirleri *Mesnevi* beyitleri ile şerhedilmiştir. *Fusus* ile *Mesnevi* ve diğer büyük sûfilerin eser ve sözlerindeki mânâ birliği, üslûp ve terimleri ne kadar farklı olursa olsun, Hakk'ın ve hakikatın bir olduğunun (...) delili olarak kabul edilebilir." (46) Bir birliğin tezâhürlerini şâirlerde de görebiliyoruz. Meselâ meşhur *Mesnevi* şâirhi İsmail Anakaravî aynı zamanda İbn Arabî'nin *Nakşü'l-Fusus*'unu

(42) Bkz. Burada 7. dipnot.

(43) Bkz. Nihat Keklik, Sadreddin Konevi Düşüncesinde İnsan Kader ve Ahlâk, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV, 65, 71, İstanbul 1964.

(44) Meselâ bkz. Mevlânâ, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, I, beyit: 3467 vd, III, beyit: 2505 vd, IV, beyit: 2831 ve beyit: 3311 vd.

(45) Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 246, İstanbul 1980.

(46) Mustafa Tahrah, Ahmet Avni Konuk'un *Fusûs'u'l-Hikem* Tercüme ve Şerhi, I, takdim kısmı, s. XL, İstanbul 1987.

şerh etmiştir. Kezâ son devir mevlevilerinden Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem*'in güzel bir şerhini yaptığı gibi, kendisinin değerli bir Mesnevî şerhi de bulunmaktadır (47).

Mevlânâ'nın eserlerinde doğrudan doğruya Sadreddin Konevî'den bahsetmediğine evvelce işâret etmiştik. Mesnevî şârihlerinden bâzılarına göre ise durum böyle değildir. Mesnevî'nin birinci cildinde şu mealde bir beyit vardır: "Rabbü'l-âleminin mânâ denizi olan Şeyh-i dîn: 'Mânâ Allah'tan ibârettir' (المعنى هو الله) demiş-

tir." Buradaki "Şeyh-i dîn" tâbiri ile kastedilen acaba kimdir? Bâzı şârihlerce bu, Sadreddin Konevî olabileceği gibi, bâzılarınca Muhyiddin Arabî, Attar veya bir başkası da olabilir. Gerçekten bu zatların fikirleri arasında "Mânâ Allah'tan ibârettir" anlamında ifâdeler bulunabilir. Gölpınarlı ise bu görüşlere şiddetle muhâlefet göstererek, şârihlerin yanlışlığını, burada kastedilen kimsenin Şemseddin Tebrizî olduğunu ısrarla belirtir. (48).

Sonuç olarak şunu söylemeliyiz ki, ilk sıralarda değilse bile zaman içinde, Sadreddin Konevî ile Mevlânâ Celâleddin'in yakın dostluk ve iyi münâsebetler içinde bulundukları açıkça görülüyor. Mevlânâ'nın cenâze namazını Sadreddin'in kıldırmasını dair vasiyeti bunun bir delilidir. Bâzı meşrep farklılıkları olmakla beraber, birer mutasavvıf olarak ortak görüşlere sâhiptirler.

Bu vesile ile aşağıdaki soru ve düşüncelere de yer vermeden geçmiyeceğiz: Söz konusu asırda Anadolu'da her sâhada olduğu gibi, tasavvufî düşünce alanında da yeni bir terkinin teşekkülünden söz edilemez mi? Bu terkinin iki önemli unsuru, evvelce Horasan ve Ortaasya'da gelişen tasavvuf cereyanı ile, Endülüs'te gelişen cereyan gibi görünüyor. İşte Mevlânâ ile Sadreddin'in, adı geçen cereyanların temsilcileri olarak dikkati çektikleri ileri sürülemez mi? Bu yeni terkip sonucu gelişen tasavvuf anlayışıdır ki, uzun asırlar Selçuklu ve Osmanlı Türkiye'sinde hâkim anlayış olarak kitleleri mayalamaya devam etmiştir denemez mi? Bu sorular ve cevapları araştırmacıların alâkasını bekleyen meselelerdir.

(47) Bkz. Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, hazırlayanlar: M. Tahrah - S. Eraydın, İstanbul 1987.

(48) Bu konuda bkz. İsmail Rusûhî Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, I, 608; İstanbul 1289; Tahîrül-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. I, kitap: 5, s. 1524, İstanbul 1966; A. Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, I, XXXVIII ve 572, İstanbul 1973; *Mesnevî*, Veled İzbudak terc. Gölpınarlı'ya âit açıklama kısmı, s. 439-442, İstanbul 1942.